

Megjelenik a lap **Temesvárott** minden kedden.

**Előfizetési díj** akár helyben, akár postai szétküldéssel:

**Egész évre** 6 ft. pp. = 6 f. 30 kr. ujp.

**Fél évre** 3 ft. pp. = 3 f. 15 kr. ujp.

A helybeli előfizetők a lap házhozordásáért rendelést tehetnek. a lap kiadó hivatalában.

**Szerkesztői iroda:** belváros, bécsi utca 68. szám, első emelet.

# DELEJTÜ.

A tudomány, anyagi érdekek és szépirodalom közlönye.

Jelige: Csak az a nemzet vész el, mely önmagát elhagyja.

Előfizethetni helyben a szerkesztőségnél, vagy a helybeli könyvkereskedésekben; vidéken minden cs. kir. postahivatalnál szerkesztőséghez utasítandó bérmentes levelekben.

Hirdetések minden közhasználatban lévő nyelven félévetnek. A beiktatásért minden három hasábos egyes sorért 4 p. vagy 7 uj krajcárnyi díjszámítatik.

Kiadó hivatal: belváros, bécsi utca Uhrmann Márton műkereskedésében.

**Kedd, november 1. 1859.**

**44. szám.**

**Második évi folyam.**

## A Csángó-Magyarokról.

(Eredeti levél 1781-ből.)

A Károlyfehérvári Batthiány-intézet hahlatlan emlékü alapítója, gróf Batthiány Ignác erdélyi püspök, mindjárt püspöksége kezdetén 1780-ik év decemberhó 7-én Egerből\*) Zöld Péter csik-delnei plébánoshoz egy levelet menesztett, melyben meghagyja, hogy ez, a Csángó Magyarok állapotjáról szerzett tapasztalatait vele közölje, és egyszersmind véleményét nyilvánítsa: Mikép lehetne ezen elhagyott rokon nép-nél a vallásügyet célszerűbben elrendezni? — Zöld Péter főpásztora parancsolatának hódolva, tudósítását 1781-ik év januárhó 11-én megtette, melyet ő deák nyelven levél formába állított össze. Ezen tudósítás sok tekintetben tanulságos és érdekes. Ez oka, hogy azt a „Delejtü“ hasábjain a magyar olvasóközönséggel megismertetni kívánom. Azonban előbb szükség Zöld Péter környülményeivel is röviden megismerkedni.

1764-ben, midőn Erdélyben a határszéلبeli katonaság föllállítása szervezte, a Székelység is fegyver viselésre kényszerítetett. Ezen erőszakos mód, mivel a székely nemzet ősi szabadságát lényegesen sértette, közöttök előbb forrongást, később nagy mozgalmat idézett elő, mely véres összeütközésben is jelentkezett; de végre mégis a hatalmas erő által elnyomatván, a kormányilag már előre elhatározott rendszer életbe lépetett. A Székelyek között igen sokan voltak, kik az új rendszerbe magokat beilleszteni nem engedték, és készebbek voltak inkább honukból kiköltözni, mintsem az erőhatalommal reájok kényszerített fegyvert elfogadni. Ez okból Csik, Gyergyó és Háromszékből sok Székely családotul Moldovába vándorlott. E tájt Zöld Péter Csik-Szent-Léleki lelkész levén, mint maga is székelyfi, népszónoklatai által e mozgalomban részt vett, és ezért a fegyvert viselni nem akarókkal ő is kénytelen volt Moldovába menekülni, honnan két hónap mulva visszatért hazájába, és Mádéfalván atyja házához vona meg magát; de itt egy éjjel elfogatott, katonai őrizet alatt Károlyfehérvárra hurcoltatott, és ott katonai fogságba záratott, hol egy éven tul kínos rabságot szenvedett. Innen egy jó alkalommal a szabadságot

szerető merész lelkész, őrei figyelmét kijátszván, szerencsésen kimenekült, és újból Moldovába hivei közé futott; hol a hittérítő atyák főnökének engedelméből, valamint ezek, ugy a Csángó Magyarok között is hosszas ideig lelkészi hivatalt folytatott; mi által alkalma nyílt, hogy a Csángó Magyarok állapotjáról magának elegendő tapasztalást szerezzen, mivel mint lelkész azoknak majd minden községeit bejárta, beutazta. — 1768-ban az általános amnestia-adáskor visszajött újból Erdélybe, és előbb csik-delnei, azután Csik-Szent-Imrei plébános lett, és e minőségben halt meg 1795-ik év juniushó 25-én, mindvégig köztisztelettel és népszerűséggel bírván; mit leginkább népbeszédei miatt érdemelt meg.

A fenn említett levél, melyet én egész terjedelmében közlök, magyarul így hangzik: \*)

„Nagyméltóságú gróf, erdélyi püspök, kegyelmes uram!”

Nagyméltóságodnak a közelebb elmúlt 1780-ik év decemberhó 7-ről költ kegyelmes levelét azon hó 27-én volt szerencsém olvasni, melyre hogy azonnal nem válaszoltam, mivel sok lelkészi elfoglalásom gátolt, excellentiádtól alázatosan engedelmet kérek. Most már hódolok nagyméltóságod parancsolátjának; de hogy az ügyet tisztábban, mintegy dióhéjba összeszorítva adhasam elő, némely környülményeket előlegesen megemlítni szükségesnek vélek. Még pedig:

1-ör Zsigmond magyar király alatt 1420-ik évben (mint a hazai krónikák és naplók bizonyítják) Erdély fejedelemségből sok magyar, vagyis inkább székely és szász család vándorolt ki Moldovába; melyek ott letelepedvén, külön községeket képeztek. Ezen községek vallásügyi tekintetben, az akkor virágzásban levő bákói és milkovi püspökséghez tartoztak. Idő jártával részint belháboruk, részint a tatárok és törökök dúlásai miatt, mind a bákói, mind a milkovi püspökség egészen elpusztult; és a bevándorolt magyarok és szászok maradékai is a fenebbi okok miatt annyira kihaltak, hogy a szászoknak még a neveze is kiveszett, falvaik pedig tökéletesen puszták maradtak. A megmaradt magyaroknak maradéki jelenleg Moldovába elszéledten élnek, kilenc anyaegyházra van-

\*) Kineveztetett erdélyi püspöknek 1770-ik év juniushó 24-én, és beiktattatott 1781. augushtó 12-én.

\*) Az eredeti levelet, püspöki titkár főt. Kolosi Antal ur volt szives velem közleni, kinek többszöri barátságos közleményeiért ezennel hálámat nyilvánítom. (Közöl.)

nak osztva, és magokat Csángó Magyaroknak nevezték, és nevezik maiglan is; ámbár közöttük. mint ez az öreg hagyományok elbeszéléseiből, és némely családok vezetéke nevéből kitűnik, most is sok szász család él; de ezek már annyira elkorcsosodtak, hogy anya nyelvüket egy sem beszéli többé; holott a moldovait, azaz : az oláhot és magyart mindenik érti és tudja; de ezt ők nem oly tisztán mint mi, hanem selypesen szokták hangoztatni.

2-or Minekutána azon fennemlített két virágzó püspökség elpusztult, a bákói püspöki címetet, a mint ezt az alább megemlített missionarius atyák hiteles értesítéseiből tudom — mindég egy lemergi kanonok szokta viselni, kinek jogához tartozik, missiói főnököt kinevezni, és maga helyett helyettest rendelni. Közvetlenül azonban ezen hittérítő atyák a római hitterjesztő társulat alatt állnak; kik közönségesen Rómából küldetnek ide, Szent Ferenc rendiek, és tisztán olaszok. Kik, mivel sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem értik, nem beszélnek, azon kilenc anyaegyházat nem csak nyomorultul, hanem lanyhán is kezelik. Nyomorultul, — mondom, a nép nyelvének nem tudása miatt; lanyhán pedig, mivel a pénz összekapartására több gondot fordítanak, mint hűveik lelki üdvösségére. A mi abból is kiviláglik, hogy a midőn a kilenc missio évet eltöltvén, hazájukba térnek vissza, a mint a nép mondani szokta : nyakig pénzesen mennek Olaszországba, a nélkül, hogy itt hittérítő-létükre bár egyetlen egy lelket térítettek volna meg az eretnokségből a jó utra. Azért e sajnálatra méltó emberek az ur istenhez fohászkodván, kérik : hogy rajtok valahára könyörüljön; a magyar király fegyverét szerencséltesse; és a római szent atya szívét kormányozza úgy, hogy az olasz hittérítők helyett, magyar lelkészeket, és oly lelki gondviselőket, kik nyelvükön beszélnek, küldeni kegyeskedjék.

3-or Az első anyaegyház Jassiban van. Itt lakik a hittérítő atyák főnöke. egy más hittérítő társával együtt. A paplak úgy szintén a templom is fából készült. A katolikus hűvek száma 2 ezeren felül van, kik részint a fennirt bevándorolt magyarok és szászok ivadéakai, részint különböző időben oda futott magyar, német, lengyel és más európai menekvők : kik napi kenyerüket kézmunkájuk által szerzik meg. — Ennek egy fiókegyháza van Sise-Kiperest folyócska mellett, hol a hűvek mind posztó készítőik, kiket ezelőtt 15 évvel Gyika Gergely fejedelem, kinek a török 3 éve fejét vétette, hozatott be külföldről.

A második plébánia Mugyiló mezővárosban van Podoliának szőlőn. Itt csak egy hittérítő atya lelkészkezik. Több fiókegyházzal bír oláh falukban, hol a magyar hűvek szétszoltan kövágással tengetik éltöket.

A harmadik a Szerett vize mellett Reketin nevű faluban van, melyet magyarul Dunafalvának neveznek. Ennek a víz két partján, melynek körülete 3 mérföldnél többet tesz a magyar falvakban 17 fiókegyháza van. Ezeket lelkileg a hittérítő atyák legifjabbika látja el.

A negyedik a fenn említett Szerett és Moldova vize között Szabófalván fekszik. Filiái : Halocsest, Gyerjest. Ficzkofalva, Kokosel, Ankucza és Urbyt. Valamint a többiben, ugyisintén itt is csak egy hittérítő működik.

Az ötödik a Moldova folyam tulsó partján Tulpa nevű faluban van. Fiókjai : Vále-Albu, Bergován, Homicsin, Turturesd, Maiskátsi, Felső-Merzsinán, Sáska és Vána. Ezen plébánia sokszor áll üresen, kivált ha a hittérítő atyák nincsenek még teljes számmal. Ily esetben aztán a szomszéd szabófalvi lelkész szokta ellátni.

A hatodik a Beszterce vize mellett, Kalugerpatakon áll Fiókegyházai : Barát, Alsó-Merzsinán, Fund, Fontina, Blegyest, Kömpén, Tázló, Formoszu, Szalonz, Jánosvölgye, Ungureu, Plubok, és Bákó mezőváros a Szerett és Beszterce összefolyásánál. Itt a híres püspökség romjai jelenleg is látszanak; a püspöki templomot azonban valami nemegyesült barátok, kiket itt Kalugereknek szoktak nevezni, foglaltak el. — Ezen mezővárosban hajdan a szent ferencieknek is nagy zárdájok volt. Ennek romjai ma is jól láthatók, sőt a templom falai szinte épek.

A hetedik plébániát teszi a bogdánfalvi, az előbbinek közelében. Fiókegyházai : Szőlőshegy, Sospatak, Ujhegy, Vály-laka és Alsó-Fund,

A nyolcadik a Forrófalvi. Ehez tartoznak : Kövaspatak, Klese, Nagy-Patak, Nagy-Lunkán, Diószin és Nagy-Szöllős. Ezen plébánia egész Moldovában a legnépesebb; csupán Forrófalván több van 500 gazdánál, kik sok jó szántóföldekkel, szőlőhegyekkel, és igen izletes gyümölcsfákkal bírnak.

A kilencedik anyaegyház Gorzafalván a háromszéki hegyek tövében áll. Van fiókegyháza Tátoros és Okna mezővárosokban, melyek sóbányáikról híresek; ugyisintén : Petruska, Káson és Hersa falukban az erdélyi ojtózi vesztglő intézet közelében. — Jelenleg csupán csak ez az egy plébánia áll még fen azokból, melyek hajdan a híres milkovi püspökséghez tartoztak. Innen nem messze fekszik Milkó nevű falucska, mely nevezetét hihetőleg az ott folydogáló hason nevet viselő folyócskától kaphatta; itt egy nagy elpusztult városnak, és abban egy nagy püspökségnek romjait most is jól láthatui.

4-er Boldog emlékezetű Korvin Mátyás magyar király alatt, a fenn említett magyarokon kívül, Magyarhon és Erdélyből sok magyar vándorolt ki Moldovába. Kik mivel Husz János tévelygő hittanát vallották, hazájukból száműzettek. Ezeket az akkori fejedelem István, kit kortársai harcias (bellicosus) mellék névvel illettek, örömet befogadván, a Pruth vize partján telepítette meg, hol egy nagy mezőváros épült, melyet Husz hűvei, patriarkájok emlékére Huszt városának kereszteltek meg. Ezenkívül ugyan csak a Pruth partján, az előbbtől nem messze még egy falut is telepítettek, Prágai Jeromos a Husz kedves tanítványa tiszteletére Szent Jerominusnak nevezvén el. — Mely neven nevezetik mindkettő jelenleg is.

Ezen eretnekek egy részét később említett István vajda országából kiüzte; kik Tatárországba Krimia szé-

lére húzódtak, és itt egy Csöböröcsök nevű mezővárost, és három falut, u. m. : Szent-Antalt, Szent Jánost és Szent-Pétert alapították.

Eredetileg ezen helységek lakosai mind eretnecségben sinylődtek; de később az igaz keresztény katólika vallásra tértek át. — Ez mikor történt? s kinek vagy kiknek apostoli szorgalmuk által? — Azt minden szorgalmas utánjárásom után is kipuhatolni képes nem voltam. A csöböröcsöki öregektől ugyan hallottam, hogy az elmúlt század vége előtt több évekkel, egy magyar lelkész, Vaszi pap nevű közöttök több ideig tertozkodott, és hogy e század elején újból Csürös pap, ki ott közöttök hala meg, tíz évig terjeszté nálok az isten igéjét: de hogy megtérítésüket ezeknek lehet köszönni? hitelesen állítani nem lehet.

Huszt városában a hittérítő atyák közül mindég egy lelkészkedik; Csöböröcsökre pedig felette ritkán jut lelkész, részint a hittérítő atyák hivatalokhoz képest igen kevesen vannak, részint mivel azok közül is alig találhatik egy, ki magát az oda való menetelre, kész lenne elszánni.

Miután ezeket előre bocsátottam, most immár excellentiád kérdésére kívánok tisztelettel röviden felelni: — 1764-ben midőn Erdélyben a határszélbeli katonaság a székelység között felállítatott, sok csiki, gyergyói és háromszéki székel, a fegyver hordozás terhétől megszabadulni akarván, családokkal együtt Moldovába vándoroltak. Ezek engem sürü kérelmeikkel arra ösztönöztek, hogy magam is velök együtt hazát cseréljek. Az ő helytelen sürgetéseiknek helyt adván, és az ifjuság hevétől is elragadtatván, én is vele Moldovába költözködtem, hol sok lelki gyötrelmek között két hónapig éltem. Ekkor hazámba, nevezetesen Csik Székbe tértem vissza, és Mádefalván az atyai házhoz szállottam be; de itt egy éjjel reám rohanva, elfogtak, és kemény katonai fedezet alatt Károlyfehérvárra hurcoltak, hol a katonai fogházba zártak és egy évnél tovább tartottak. A hosszadalmas fogság nyomorúságait a kétségbeesésig megúván, megmenekülésről kezdtem gondolkodni, és egy szerencsés órában öreim figyelmét kikerülvén, mogorva fogságomból kimenekültem, és újból Moldovába, elhagyott feleim közé siettem. Itt a hittérítő atyák főnöke engedelmeből nem csak szerencsétlen feleim, hanem a Csángó Magyarok között is öt évig lelkészi hivatalt folytattam; reám bizatván a kalugerpataki plébániához tartozó fiókegyházak, u. m. : Kömpén, Tázló, Formoszu, Szalonc, Jánosvölgye, Ungureu és Plubok.

1767-ben egy alkalommal Jassiban a hittérítő atyák főnökénél lévén, ez felszólított, hogy husvét után u. m. májusban a husztvárosi öreg lelkészszel, Ferenc atyával utazzak bé Tatárországba, a fenn már említett csöböröcsöki magyar hivekhez, azoknak lelki vigasztalására és gyarapodására. Én tekintetbe vévén ama sok lélek elhagyatott állapotját, az utazás veszedelmeivel mit sem gondolva, e kérésre örömet reá állottam, és saját alkalmammal Huszt városába Ferenc atyához siettem. Innen alkalmamat vissza bocsátám, és egy tatár

lovat vásárlottam, melyet felhámozva egy szekér eleibe — ezt itt ök „Karucának“ hívják, — fogtam, melylyel egy szerda nap a Pruth vizén általkeltünk, és csak ketten utaztunk Tatárország felé, csupán a moldovai fejedelem utlevelével levén felfegyverkezve. — Az egész uton a kocsis kötelességeit mint fiatalabb én teljesítém. — Négy napi szakadatlan utazás után szombat este szerencsésen megérkeztünk Csöböröcsökre a népség legnagyobb örömére; kik kimondhatlan örömköben sürü könnyeket hullattak, — Itt a közkölségen épült, és jó állapotban tartott papi lakha szállottunk meg, hol az éjet békével töltvén, ott helyben tizenegy napig maradtunk.

Más nap, u. m. vasárnap reggel, a reggeli szokott imádságok elmondása után a gyontatáshoz kezdtünk, mely szentségben az öregebbek közül e reggel feles számukat részelttünk. 11 óra tájt, miután a szent misét elmondottuk, és a meggyontak között az oltári szentséget kiosztottuk: Én, a — Csöböröcsökről és a körüllevő már egyszer említett 3 falvakból felette nagy számmal összesereglett néphez: „az igaz keresztény vallási életről“ (de vita legi christianae conformiter agenda) magyar nyelven egy egyházi beszédet tartottam. — Ezután kurta ebédet evén, délután két órakor a nép katekizálásához fogtam, és a szentségekről általánosán; a keresztségről pedig részletesen, ugy szintén: a keresztyák kötelességeiről is nekik oktatást adni igyekeztem. — Mivel pedig az öregebbek hü elbeszéléséből nyíltan kitünik, hogy közöttök már 17 év óta lelkész nem működött; azért előttünk igen hihetőnek látszott, hogy ez idő alatt született gyermekek a helyes és erényes keresztléshez szükséges kellékek nem-tudása miatt, hiányos keresztlésben részesültek. Ez okból magunk elébe hivatván a bábákat, és egy okosdi (licutiatu) mintegy 90 éves emberkét István deákot, ezeket a keresztség kiszolgáltatása ügyében kikérdeztük, és valóban igen is bebizonyult, hogy a keresztlés lényege ellen hiha követtetett el; mert ugyan is: a bábák a csecsemőst fürdőbe fektetvén, és azokra jobb kezekkel három keresztet vetvén, az egész keresztlést bevégzettnek tartották. Ama okosdi öreg is hasonlóképp keresztelt, a gyermeket a bábák által a fürdőbe tette, azokra keresztet huzott jobb kezével, a keresztség formáját elmondta; de ezenkívül minden egyéb más szertartást elhanyagolt. Ennélfogva az egész helységet házanként jártuk el, hol a 17. évig való gyermekeket és leányokat a keresztség szentségének helyes felvételére tanítottuk, mi egész késő éjig tartott.

A következő napok reggelén is hasonlóképp szüntelen a korosak gyontatásával foglalatoskodtunk. Azután misét mondván, oltári szentséget osztottunk, és a hit-tanítást folytattuk. Délutánoként az ifjuságot a vallásban gyakorlottuk; délután 4 órától kezdve egész késő estig a 17 éven alóli gyermekek keresztlésével voltunk elfoglalva, mi 3 napig tartott. — Ezen rendet folytattuk az 5—9-ik napon is. Végre is tartózkodásunk két utolsó napján. Miután a gyontatást, a communio

adást és a 17. évig való gyermekek megkeresztelését elvégeztük volna; az egész népet a bűnbánatra, töredelmességre, a hit remény és szeretetre, úgy az olvasó elmondása módjára tanítottuk, melyet jelenlétünkben elmondani reméltük; és hogy bennünket jól megértettek, örömmel tapasztaltuk. Délutánonként 12 szülésznőt a keresztség helyes, és érvényes feladására, — egy néhány embert pedig a haldoklók körüli bánásmódra gyakorlottunk be. Egy szóval minden fáradságunkat, és igyekezetünket arra fordítottuk, hogy ezen elhagyott nép eljövételünk után is, a mennyiben mostoha körülményei megengedik, elegendő lelki vigasztalásban részesülhessen.

Én ezen népet valóban istent félőnek találtam. A nagyobb bűnnek még árnyékától is fél. A vásár- és ünnepnapokat az ó-kalendariom szerint szokta megülni. Az egyházi bűjtöket, a négy kántor bűjtöket és az ünnepek vigélye bűjtjeivel (cum vigiliis festorum) igen szorosan, csak kenyérrel és vízzel tartja meg; úgy a szerda, péntek és szombat napot is. A templomba minden vasárnap és ünnepen kétszer megyen, és ott „könyörülj rajtam isten,” magyarul, más magyar templomi énekekkel. Ezen felül a páduai szent Antal responsumát magyarul naponta kétszer mondja el, valamint a „Miatyánk, Üdvöz légy és Hiszek egy istent“ délelőtt harminc, délután pedig tizenöt versen imádkozza el. A litániákat pedig még a legifjabb gyermek is könny nélkül tudja, és úgy énekl.

A templom a helység közepén áll; kőből van építve, de tornya fából. Van benne 2 ezüst jól aranyozott kehely, 4 különböző színű mise-ruha, (casata) egy szóval: minden tisztességes módon. Van egy asztalos által fából készült oltár is, melyen a boldogságos szűz Máriának mennybe menetele díszlik.

Minekutánna tehát mind azokat, miket feljebb megemlíteni szerencsés voltam, isten kegyelme által megerősített és megáldott csekély emberi erőnkkel elvégeztük és elrendeztük volna, ide érkezésünk 12-ik napján reggel a szent mise elmondása után a népnek áldást adtunk, és elbucsúztunk, s ugyan azon alkalommal melyel ide jöttünk, tértünk vissza Moldovába. A nép sűrű sirás és zokogás között bennünket fél mérföldig kísért, és szüntelen az isten minden szenteire kért, hogy számára a hittérítő atyák főnökétől lelkésztsz eszközöljünk, melyet mi Jassiba érve a főnöknek Oviller József atyának híven előterjesztettünk; de a mint én hiteles tudósításból tudtam, még 1768-ben közöttök lelkész nem volt; minek oka főleg az, hogy 1767-ben a moldovai hittérítő atyák közül kettő elhalván, ők még Moldovára is elegendő számmal nem voltak. — Később, ha valjon Csöböröcsökre küldett-e lelkiatya, vagy sem? azt én bizonyosan nem tudhatom; mivel 1768-ban általános bűnbocsánatot (plenari indulgentia) nyervén, én is a kimenekült székelység nagyobb részével visszatértem Erdélybe. Azonban excellentiádnak parancsolatját olvasván, azonnal irtam a forrófalvi kántornak az iránt, és mihelyt onnan biztos

hírem leendő nagyméltóságodat a felől alázatos tisztelettel tudósítani el nem mulasztom.

A mi pedig nagyméltóságodnak azon kérdését illeti: Mikép lehetne azoknál a vallás-ügyet lelki-tudvösségükre nézve célszerűbben elrendezni? — Megvallom: ebben én véleményt adni nem tudok. — Mivel azon magyar hivek ott vallási ügyben egészen a romai hitterjesztő társulat alatt vannak; a közöttök lelkész-kedő olaszok pedig éppen ezen társulattól, oly sok pápai bullákkal, melyek egyházbéli kirekesztést (excommunicatione) és más egyházi fenyítéket (censura) tartalmaznak, — vannak ellátva, hogy közöttük, az ő akaratjok ellenére senkinek lelkészkedni ott nem lehet. Azon kívül ezen missionariusok oly kimondhatlan el-lenszenvet tanusítanak más nemzetek, főképp a magyarok irányában, hogy igen kevésnek lehet kedve közöttük több ideig megmaradni. Mit a közelebből oda ment magyar szerzetesek példája is elegendőleg tanusít, kik az olaszok ármánykodásai miatt már az első év végével egyházaikból kitétettek, és hazájokba visszatérni kénytelenítették. Én is csak úgy tengődhettem közöttök, hogy XIII. Kelemen pápának a moldovai vajdához irt engedményével voltam ellátva.

Annálfogva csekély véleményem szerint a dolgon csak úgy segíthetni, ha a fenn említett Római hitterjesztő szent társulathoz azt lehetne kieszközölni, hogy a mostani Moldovában levő olasz lelkészek helyett, Erdélyből oly világi, vagy pedig szerzetes papok tétessenek, kik mind a magyar, mind pedig az oláh nyelvben tökéletesen jártasak; mire nézve belátásom szerint legcélszerűbbek lennének a szent-ferenc rendiek Erdélyből; kik között mindég igen sokan találhatnának olyanok, kik mind a két nyelvben otthonosok. — Ily lelkészekre pedig itt oly nagy szükség van, hogy mindaddig míg ott csak olaszok lelkészkednek, a szegény hiveket igazi keresztény katolikusoknak mondani nem lehet; mivel az olasz papok a nyelvek ismételtsége miatt, azokat sem a vallásra, sem a hitágazatokra sat. oktatni nem képesek; úgy annyira, hogy közülök legtöbben 6, sőt 9 év alatt is, míg t. i. moldovai hiveik között vannak, csak egy predikációt vagy más egyházi oktatást nem tartanak, megelégedvén egyedül a szent mise elmondásával. — Ezenkívül csak a nagy ur isten tudhatja: miképpen képesek hiveiknél a gyónatást elvégezni? — Én legalább azt vélem, hogy az talán soha tökéletesen nem történt meg; mivel a bűnbánó gyónónak nem értették sem bűneit, sem pedig azon könnyű-ményeket, melyek a bűn nagyságát és minőségét meg szokták határozni. És valóban, azon ügyefogyott magyar hivek közül nekem sokan könnyullatások között panaszkodtak, hogy ők teljes életökben, gyónatójoknak nyelvbéli ismeretlensége miatt, még soha érvényesen meg nem gyónhattak.

Ezek azok kegyelmes főpásztorom, miket excellentiádnak röviden, de hűen megírni kötelességemnek tartottam. Ezek egy részét hosszas tapasztalásomból tanultam, más részét az oda való Csángó-Magyaroktól,

azoknak lelkeszeitől és a moldovai bojérektől magoktól hallottam, sőt sok holmit Petrás Mihály nevű volt forrófalvi kántor kézirati naplójából, mely a forrófalvi egyházban őriztetik, és 1671. évről kezdődik, jegyzettem ki. — Azonban igen sok dolgot, mivel az excellentiád kiadásaival nem voltak összefüggésben, kihagytam. Én is immár sokat felejtettem el. — Egyébiránt alázatos kézesókolásom után a legmélyebb tisztelettel öröklök

Nagyméltóságodnak, Csik-Delnén 1781. juniushó 11-én

a legalázatosb szolgálja, és érdemetlen káplánja  
Zöld Péter mp. Csik-Delnén plébános.

Itt vége szakad ezen egyhangu, de érdekes levélnek. Mi pedig az írónak, ki tudósításához az anyagot oly szerencsétlen környülmények között szerzette meg, emlékére kívánjunk áldást.

Közlí Dr. Otvös Agoston.

## Levelezések.

**Brassó** october 18-án 1859. Alig kondult el a vészharang a szerencsétlen Szászváros (Broos) felett, s már ismét városunk volt egy borzasztó tüzvész színhelye. Tegnap 10 órakor tűzilárma riasztotta fel békés polgárinkat álmokból, (mert itt ily időben már mindenki alszik) s a rögtön rendkívüli erővel kitört vész helyére hívá. Bár a sok jelen-

voltaknak egy csekély része tett volna is valamit — egyebet kiáltás s lármázásnál, — de nem — itt nálunk éghet bár a harmadik szomszédnak háza, segítség, oltás, vizhordás véget kezdet senki sem emel; s valóban csak derék s lelkes cs. kir. rendőrbiztosunknak köszönhetjük, a mi csekély e részben történt. — A tűz éjjel utáni 1 óráig tartott, s (tudtunkkal) 5 öt ház s tán 6—8 csűr sat. lön áldozata. — Felemlitendő a cs. kir. katona-őrség szép tartása, kik is minden parancs s nógatás nélkül neki láttak az oltásnak. Az őrsereg Mazuchelli cs. kir. gyalogezred 4. századából áll.

Havi M. ur társasága 20-án hagyandja el városunkat; bucsuzásul még tegnap a „Hochzeit bei Laternenschein“ (eljegyzés lámpafénynél) s „Szamártej“ adatott Schafhüttl Minka kardalnoknő jutalmára; s holnap az „Éjszak csillaga“ végelődásul adatik. — Innen elutazásakor ugylátszik a társaság gyérülni fog; Ferenci Izabella k. a. máris elment vendégszerepelni Temesvárra (?); Komáromy Pestre megy; s — ha igaz — a derék Káldi karmester is elhagyandja Erdélyt, az „ingrata patria“-t. — Sajnáljuk — mert mindhárom nagy s tán pótolhatlan veszteség reánk nézve.

Multkor említett Fink ifju festész nem sokáig volt örömünkre festményei kiállításával; egy gazdag oláhországi boér (bojár) ugyanis az egész képcsarnokot: „cuiu merdzse“ (a mint megy, román közszó) megvette s szép aranyokkal ki is fizette, el is vitte.

Kh...

## T Á R C A.

### A két vezér.

Történeti elbeszélés Erdély multjából.

Irtá Wertler Mátyás.

Istenalkotta földünk egyik kies részébe akarjuk vezetni szives olvasóinkat, melyen a kegyetlen zsarnokság szomorú műveit nyomta a mult századok történetkönyvébe! iránytűje ez az utónemzedéknek, mely megmutatja a szírtet, melynél hajótörést szenvedtek apái, hogy ő okuljon.

\* \* \*

Erdély bájos virányai felett mindinkább elhomályosodott a nap Báthory Istvánnak elüntével! <sup>1)</sup> — Az új fejedelem. Báthory Kristóf török császári parancsra az elüzt oláh fejedelmet — Pétert fegyveres erővel vissza helyezé székébe; mit a lengyel király, míg Erdély fejedelme volt, ki nem vitt, Kristof az ő, és XIII. Gergely pápa nógatására 1519-ben a jesuitákat Kolozsvárra visszahelyeztette, bátor az ország rendei, hivatkozván az ország esküvel pecsételt kitiltó határozatára, tiltakoztak. Nejének halála feletti bánata, csak hamar őt is a sirba szállította.

<sup>1)</sup> Zsigmond lengyel király halálával ennek utóda — Henrik a nélkül, hogy az ország rendeit tudósítaná — megértvén fivére, IX. Károly, francia király halálát, titkon eltávozott Lengyelhonból: mivel ünnepélyesen felváltva, határozott időre meg nem jelent, — a rendek a trónkövetelők közül Báthory István erd. fejedelmet királyuknak megválasztották 14-ik dec. 1575., dacára Miksa császár ellenvetésének, miután a feltételeknek eleget téve, Annát, Zsigmond leányát nőül vette, kivel azután május 1-én 1576. meg is koronáztatott. (Felmer 238. §. 178. 1.)

Zsigmond, az alig 9 éves fiú Gálfi tanácsára, a lengyel király beleegyeztével, fejedelemmé választatott Kolozsvárott a rendektől. Kiskorúsága alatt atyja, Kristof végrendeletéből tizenkét tanácsos; azután a lengyel királytól Kendi, Kovasotzi és Sombori személyében egy hármass hatalom kinevezve, intézte a kis ország ügyeit; végre a nemzet kívánságára Gétzi János nagyvárad parancsnokot ruházta fel a király kormányzó méltósággal.

Innét kitetszik Báthory István nagy tekintélye, melynek köszönhették a szászok, hogy az eddig fejedelmi aláírást nélkülözött törvénykönyvük 18. febr. 1583-ban megerősített. <sup>1)</sup> Méltán gyászolta tehát Erdély a 13. dec. 1586-ban elhunyt nagy királyt, ki végrendeletileg is megemlékezett szeretett honáról, melynek kétszáz ezer forintot hagyományozott; így Zsigmond unokáját az aranykészletű drága kincseiben — András fivérével született Endre bibornokot, ki általa lett varmia-i püspök, — az ezüstneműekben — Boldizsárt pedig a bibornok fivérét Fogaras földén, nevezte utódokul.

1588. dec. 18-án a megyesi országgyűlésen átvéven Báthory Zsigmond az ország kormányát, teendői között, miket neki az ország rendei feladtak, első helyen találta a jesuiták kiűzetését a honból; bár akaratlanul, engedelmeskedett a határozatnak, nevezett szerzet kitiltatott.

Melőzzük magában az állhatatlanságban változékony fejedelem életviszonyait elősorolni; hona sorsára szánandó következménydus befolyását szándékunk megemlíteni, mely

<sup>1)</sup> Felmer 243. §.